

EL LLAMP I LA SAGETA DELS RECORDS

Carmelina
Sánchez-Cutillas

ERA diumenge, i de bon matí anàrem a missa a casa del marquès. Encara que el temps tot ho abatolla i juga amb els nostres records com si jugàs amb aqueixes pilotetes que venien als porrats, açò sí que ho recorde molt bé. Aleshores jo sempre tenia alguna d'aqueixes pilotes, o pels calaixos de qualsevol moble o al fons de la butxaca del meu davantalet, perquè, com que estaven fetes de llenques de pell, duraven molt. I es veu que abans de fer les pilotes tin-

taven les pells; unes més clares, altres més fosques. Abans de tallar i de cosir els retallets. Però el millor de tot era el tros de goma que duien penjant, com si fos un sogallet però de goma. I tu li feies una anseta a l'altra punta, i passaves el dit per dins i ja podies tirar la pilota que sempre tornava a la teua mà. Per això pense que el temps fa el mateix amb els nostres records: els tira, els rebota contra un mur, cauen a terra, però sempre tornen a la mà del temps. I la mà del

temps, sense saber com, se'ns fica al cap i al cor i entre les artèries i la carn.

En eixir de la capelleta on feien la missa, l'amo de casa li va dir a ma mare que un general s'havia sublevat contra el Govern, i que la tropa de moltes ciutats el seguia i la d'altres ciutats no. I ma mare va dir: «Pepe, por Dios, no me asustes.» I a poc a poc ho vam saber. Vam saber que estàvem en guerra, i els grans deien que la guerra havia partit Espanya en dos trossos. I jo primer em pensava que els soldats havien fet un regueró tan llarg que aplegava de banda a banda del mapa; una llenca d'Espanya damunt i l'altra part de baix. I per fi un dia vaig saber el que volien dir.

Les campanes de l'església i les del convent van emmudir, i el mateix airet que adés ens duia la seua veu amable, ara escampava per sobre nosaltres un silenci espés i amarg. Calent. L'escampava per totes les coses, i pels dies i les nits d'aquell inacabable estiu. Les campanes i el sucre. De tots els que-menjars allò que primer va desaparèixer va ser el sucre blanc, i de la botiga del tio Ximo el Veler, que era la millor del poble, ens enviaren sucre roig, que també li deien sucre moreno i feia un gust com el d'aquells bastonets de *puro moro* que tots els menuts ens compràvem en eixir d'escola i de costura. Gust de *puro moro* i de melassa, tot barrejat. Però estava tan humit com la sal, perquè el paper d'es-trassa d'embolicar-lo sempre aplegava a casa banyat.

I als maldecaps de la falta del sucre i de la fugida dels rectors

del poble, s'afegia el maldecap del capgirament del món. Els pares tot-hora estaven plegats i parlant de la guerra: «*Aquí en la finca, y atrapados como ratones*», deia mon pare. I ma mare: «*Santo, Santo, Santo, Señor Dios de los Ejércitos.*» Però els meus germans i jo passàvem el dia asseguts al marge de la carretera, cametes penjant, per dir *adiós* als camions que creuaven per davant de nosaltres plens d'homes amb escopetes i banderes estranyes. Homes que se n'anaven a fer la guerra amb espardenyas de carreta i camises a ratlletes blaves i grogues, a quadrets negres i blancs. I ma mare: *Carlos, la primera doncella se nos ha despedido.*»

Per la mar que teníem tan prop, la mar nostra i casolana, de vegades passaven algunes embarcacions costejant, però eren diferents de les que havíem vist sempre, com si estiguessen plenes d'enormes taques de pintura, i encara que ja hagués tancat la nit, caminaven sense llums. Disfressades i a fosques, per tal d'amagar-se dels avions enemics.

Els grans tenien tanta por que sovint s'oblidaven de nosaltres. Era com si la guerra ens hagués fet l'obsequi d'una immensa palpable llibertat, i en gaudíem tan intensament com un grapat de merles o de gafarrons o de paixarells engabiats, als quals els haguessen obert un dia les portetes de les gàbies. Però açò de la por va ser més endavant, perquè els primers trenta dies s'escolaren com si no res; com si fos una guerra improvisada sense avions ni soldats d'uniforme, sense posar-se d'acord els que aleshores manaven. El que volia se

n'anava al front i el que volia se'n tornava, i em sembla que la gent no s'aclaria massa bé. Jo tampoc no m'aclaria amb allò que deien els diaris: *que si los rebeldes facciosos, que si la España leal.*

Més de mig poble estava de la part dels rebels, i els meus pares també, però tothom feia com que no, o s'ho callava. Nosaltres seguíem anant al bany tots els matins, al mateix lloc de sempre, i, encara que no he tornat mai més per aquell racó, recorde que era una badieta a recer del penyal de Capnegret, amb un tros de platja per si un cas volies entrar a la mar caminant, i un altre tros fet de roques que ens servien per a tirar-nos a l'aigua com des d'un trampolí. Enfront de les roques, però una miqueta més alta, s'alçava la casa del tio Sollo,

al costat d'un camí vorellat de canyars per la part contrària a la mar. Les roques que ens servien de trampolí tenien clots, i en haver una miqueta de mar pujava l'aigua per damunt i en acabant se n'anava al seu *puesto*, però sempre restava un poc d'escuma per no haver pogut retornar a la mar, i en esvanir-se aquesta bromera es convertia en bassetes d'aigua que omplien els clots i es desventaven al sol. Quan les bassetes estaven a punt d'endurir-se eren

transparents com els miralls, i en estar seques del tot semblaven llesques de gel. A voltes un carranc xicotet, dels que vivien a les roques, es quedava presoner de l'aigua-sal dels clotets empedrida i brillosa. La dona i les filles del tio Sollo, amb mocadors negres al cap, s'asseien a la porta de casa, a l'ombra d'un canyís que feia d'emparat, però sense parres; de tant en tant alguna d'elles deixava regular a terra la sàssia que havia d'ado-

bar, i es quedava amb la mà on duia l'agulla de fer malla en alt, els ulls parats mirant la mar. Mirant-nos.

Un dia van vindre tres o quatre homes dient que eren del Comité de l'Olla, però a mi em semblaren els mateixos que venien altres voltes fent el paper de Clavaris de les festes de sant Llorenç o de santa Bàrbara. Clar

que aquests d'ara duïen penjant dels múscles les escopetes d'anar de cacera, i els d'abans sempre aplegaven amb el seu sant alçat a una capelleta tota de fusta, llevat de la part de davant que feia de porteta i era de vidre per poder mirar la imatge, com les caixetes de soterrar els albat, que també tenien un vidre per a vore l'àngel amb la seua mortalleta de tarlatana.

Des de les branques mitjanes de la figuera gran —la de les baco-res— jo els mirava ben acubilada entre les fulles verdes, obertes al ventijol i tremoloses com a ventalls estranys. Jo els mirava perquè aquell arbre que creixia a la vora d'un marge, alçant-se per sobre el pla que voltava la casa, era la meua talaia. I per un instant vaig oblidar-me del homes del Comitè, per a recordar una vegada més aqueixa dita segons la qual les dones crianderes no podien passar dessorra una figuera, perquè tot just se'ls torbava la llet i en acabant se'ls secava. I el monyicot en dejuni.

Per la branca on estava asseguda, avançava una ratlla de puntets negres salvant tossudament els nusos de l'arbre, els pelats de la corfa, les palletes que jo posava per tal de desviar aqueixa processó. Però com que seguien i seguien inexorables, i ja estaven a punt d'enllestir el pujol de la meua cama, llevant-me una espadrenya vaig començar a espolsar formigues. Era la meua guerra particular, perquè si els grans en tenien una, jo també tenia la meua.

Ara ho pense i el cuquet de la consciència encara em furga, perquè jo seguia la desfeta de les formigues sense posar esment en la visita d'aquells homes. Però de sobte les veus d'ells i les de mon pare em sacsejaren, i vaig començar a escoltar la conversa. El Coixo, com a president del Comitè de l'Olla, duia un paper mig arruat i tot ple de signatures i de segells fets amb tinta violada. I el paper era una ordre manant que ma mare havia d'anar tots els dies a un magatzem a pelar i a triar ametles. Mon pare

els proposà d'enviar la cuinera en compte de la seua dona, si un cas la collita era abundosa i els feia falta ajuda, però com que ells no van voler els amollà un discurs molt llarg; primer que tot va dir que era republicà per tradició, perquè tots els del seu poble eren republicans de pares a fills, en record de la primera República. Després va parlar d'una revolució anomenada la Gloriosa, i per fi va arribar a la guerra dels francesos i no sé què més, que se la sabia molt bé perquè aleshores ell era a París. Els va explicar tot allò de les bombes, de les coses de menjar racionades, i d'un canó molt gran que es deia Berta com si fos una dona. I encara va afegir que no sabien en quin desgavell s'havia clavat el Govern i ens havia clavats a tots. Els homes del Comitè, amb els ulls mirant a terra, callaven i, en haver acabat de parlar mon pare, el Coixo, dirigint-se als seus companys, va dir: «Mone».

Però l'endemà ma mare va haver d'anar a allò de les ametles, i jo vaig sentir una sensació estranya dintre meu, com si tota la solitud del món i tota la desemparança de les criatures estiguessen ajocades al meu cor. I això em va fer pensar si les xiquetes dels treballadors també es trobarien soles i desemparades, quan les seues mares se n'anaven a treballar. I en estar a punt d'eixir del nostre camí i d'enfilars la carretera cap al magatzem, mon pare li va dir: «*por el bien de todos, ten prudencia*». Però ni prudència ni res, perquè en compte de fer com el rector de Calp —«senyor moro no em mate, que jo renegaré»—, ma mare lle-

vava les corfes de les ametles al compàs del *Cantemos al Amor de los Amores, cantemos al Señor*...

A les senyores del poble no les portaven a treballar. Als senyors sí, i als pocs estiuejants que encara quedaven, també. Però tot era un desficiament, i les dones més velles no volien morir-se, perquè deien que sense rectors ni creu alçada ni el tocar de les campanes a mort, els enterraments semblaven soterrars de gossos.

Les dones més velles d'allà dalt, del Fonet... de Bellaguarda..., però jo estava desvanida per no haver d'anar a confessar-me amb don José, el vicari, que a saber on s'hauria amagat. Aleshores, els meus germans i jo tampoc no havíem d'estudiar, i no com els altres estius, sempre voltats de *mademoiselles* i de precep-

tors, perquè l'últim professor que vam tindre se n'anà voluntari al front. Amb tot, apreníem moltes coses; paraules desconegudes o paraules que adés volien dir una cosa i ara les feien servir per expressar idees diferents. Així vam aprendre l'exacte sentit de *caído, incautado, paseo, requisado, rebelde, leal, hambre*, fam... I els himnes.

Qualsevol guerra, qualsevol revolució té el seu himne, però no sé si la música i els versos neixen del

fet guerrer, o si és aquest el que comença i brolla només eixir dels llavis del poble les primeres estrofes, sempre bellíssimes, d'un cant de llibertat, d'independència. Quan proclamaren la República mon pare ens va ensenyar *La Marsellesa*, «*Allons enfants de la Patrie / le jour de gloire est arrivé...*», però llevat de la sonateta, i que la cantàvem per la platja quan anàvem els meus germans i jo a l'Olla, a casa del tio Joan Patilla, no me'n

recorde de res més. El tio Patilla era mariner, i vivia entre Capnegret i l'Olla, però a la mateixa platja, molt prop de la cova del Frare, i sempre ens deia: «jo sóc lliberal com el vostre papà».

La casa del tio Patilla quedava una mica lluny de la nostra, per això havíem d'aguardar a fer-li la visita que vingués a cosir An-

geleta la Berganta, la qual, en sentir que sonava a l'església del poble el primer toc al rosari, ple-gava la feina i ja passejar! Quan arribàvem, el tio Patilla ja ens havia tallat unes canyes del seu canyar, verdenques i sense desfullar. I nosaltres, amb les llances-canyes, pegant voltes a l'entorn de la casa i de la cisterna, per les vores del forn de coure i del corral, pujant a la barca que s'assecava al sol amb la carena encara humida: *Marchons, mar-*

chons... En acabant, berenàvem. La tia Patilla posava una tauleta a la porta de casa, amb el porró de vi al mig i una plàtera plena de llesques de pa, el setrill de l'oli i un polp d'aquells que, ben salats, posaven a secar al sol penjant d'un clau a la paret que mirava cap al Morro de Toix, que és el punt per on primer trenca el dia. El tio Patilla no entenia el francès, però li agradava el nostre himne.

Els del Comitè del poble volien que tot Capnegret i l'Olla i la Galera, fins aplegar al Collado, depengués d'ells. Els de l'Olla digueren que no i van crear el seu Comitè. Uns i altres eren els descendents dels fundadors dels xicotets Regnes de Taifes, i ara sense saber-ho feien el mateix que els seus avantpassats. Per això, a les columnes de pedra que amb un reixat de ferro tancaven l'entrada al camí de ma casa, vora la carretera i enfront mateix de l'hostal del tio Catalí, els de l'Olla van escriure amb pintura negra, lletres grans: «INCAUTADO POR LA UGT». Ho van fer mullant una bronja d'aqueixes d'emblanquinar, en un pot de pintura, i com que de cada lletra s'escolava una goteta del suc, tot va quedar ple de regalims negres que queien a terra a poc a poc.

El degotall de les columnes va trigar a secar-se. Els meus germans i jo anàvem tots els dies a vore si ja s'havia endurit la pintura; i per a saber-ho de cert, en compte de ficar-hi el dit damunt, li tiràvem les pedres més xicotetes de la grava del camí, les quals es quedaven apegades als escorrims com es queden les mosques sobre un plat de mel. I davant d'aquelles lletres mal

traçades romaníem en silenci, els tres pensant el mateix però sens saber com dir-ho, fins que el més menut va dir: el tio Patilla ho hauria fet més bé. I era que el nostre amic, mort de feia poc, pintava barques, i tots tres ens recordàvem de quan va repintar la seua: la roda de proa, les escoes, la quilla, l'agulla, el botaló, i a popa, entre l'obra morta i la pala del timó, el nom de la seua dona, el nom de la barca... «Ayla».

I ara, asseguts al marge de la carretera i aprenent els himnes que cantaven els guerrers dels camions també el recordàvem: *Hijo del pueblo, / te oprimen cadenas / y esa injusticia no puede seguir / si tu existencia es un mundo de penas / antes que esclavo prefiero morir...* A mi el que més m'agrada de tots era el que deia: *A las barricadas / vamos a luchar...*, però fa tota una vida que no l'he tornat a sentir i n'he oblidat la resta; només guarde, a la memòria, que aquells himnes empentaven els homes a la guerra, els empentaven a la mort.

Els xiquets no enteníem massa bé allò de la guerra dels grans, encara que també ens van escriure el nostre cant: *...no tememos la muerte, / es la ley del fuerte / vencer o morir...* L'únic que enteníem era que la mort s'ajocava molt prop de nosaltres, i que qualsevol dia la veuríem aplegar sorgint de la carretera, de la platja, tossals avall, pel camí de la via... Alta i escanyolida, la mort s'assemblaria a la tia Bacallara, la mare de la Bacallareta, amb les faldilles mig espenjolades, un mantó corcat caient-li pels muscles i el mocador negre al

cap. La mort era lletja i vella i famolenca, i ara els grans en compte de fugir-li la cridaven. I en aplegar la nit —part de dia, no— sempre en aplegar la nit, començava a en-vair-me la por, perquè diu que aquells que no morien al front o de les bombes que tiraven els *fascistes* des d'uns avions que la gent anomenava *pavas*, morien als vorals de les carreteres, dels camins, trets dels seus llits pels milicians. Segurament per tot açò, Joan Baptistet el Mais, un marineret amic del meu germà, no parava de dir-li «Carlitos, aneu-vos-en, aneu-vos-en d'ací». Però mai no va voler explicar els motius de la seua cabòria.

I aleshores va ser allò de les bambes. L'home del pa venia tots els matins pel caminet de darrere de casa. Anava de porta en porta amb les anganelles del matxo ben plenes de la primera pasterada que treien del forn de la placeta de la Creu, i en haver venut l'últim rosegó, se'n tornava al poble. Però aquell dia, en eixir la fadrina amb la cistellet del pa i el tovallol d'embolcar-lo, el tio Flequer li va dir: «les bambes s'han acabat i els rotllets d'aiguarent i els pablancs». I els pablancs eren els panets del desdejuni i del berenar. Això va dir, i que, si a mà no ve qualsevol dia, també ens quedaríem

sense pa. Però tots pensàvem que el pa no s'acabaria mai com la llum del sol o l'aigua de la mar o l'agret que neixia als horts dels tarongers i era com un llit verd, suau i fresc. I sí. A poc a poc la mola del molí va perdre el seu ofici de rodar, i s'omplia tota de teranyines, de molssa, d'un tel d'humitat boirós i quiet. I la fàbrica del carrer de la Mar, «*Hijos de José Lopez Harinas y Piensos*», la feien servir de magatzem de les coses que enviava el

Socorro Rojo Internacional: pots de llet i de carn, algun sac de lletilles, llaunes de confitura i robleta d'hivern. Tots aquests regals o almoines eren per als xiquets, per a les dones que estaven a punt de parir, i només les repartien que als Casals dels Partits i entre els seus associats. Per això nosaltres i tots els senyors del

poble, que un poquet abans de començar la guerra érem *pandorgos* i ara érem *fascistes*, segons l'opinió dels que feien el repartiment, no rebíem ni les engrunes. I tot açò diu que ho enviaven des de Mèxic i des de Rússia, *las Naciones amigas de la España leal*. Però l'altre tros d'Espanya també tenia les seues nacions amigues, particularment Itàlia i Alemanya. I contaven que sempre que els avions dels *fascistes* bombardejaven Alacant, uns cre-

uers alemanys amb les llums apagades aguardaven entre les ombres el retorn dels aeroplans, els quals, una vegada parats sobre les cobertes, carregaven més bombes per a deixar-les caure una altra volta sobre la ciutat. Unes naus de guerra ocultes entre la foscor de la nit i el silenci de les màquines parades, però que algú va vore per la mar de Benidorm, de Campello, de Torrevella. Això deien...

I altra volta ma mare: «*Carlos, la segunda doncella se nos va.*» I que com ho fariem, només que amb la cuinera. Gràcies que al cap d'uns dies va vindre ma tia amb dues monges disfressades de dona i, segons ens va dir, era per demanar-nos que les tinguéssim a casa com si fossen les nostres fadrines de bon de veres, per tal de salvar-los la vida. I va afegir que no ens havia de fer nosa el fet de tindre persones així, treballant per a nosaltres, perquè, als convents, les monges que entraven donant bona cosa de diners com a dot eren les monges senyores, i les que no podien donar res eres les monges que feien de criades de les altres. I aquestes —pobretes!— es veu que no havien donat ni un diner ni una filosa al seu convent.

Primer va ser un embolic, perquè no sabíem si dir *madre* o *sor* o *hermana*, però, com que havíem de dissimular per si un cas aplegava algun milicià, vam triar el més senzill i les cridàvem pel seu nom: la més vella, que es va ficar a la cuina, era Irene; la més jove, la més simpàtica, la més alegre de les dues era Teresa, i feia tota l'altra feina de la casa i m'ensenyava de parlar el basc. M'ensenyava l'himne de la

seua terra, de la seua raça: «*Gora euzkadi gora beti / gora Sabino Arana Goiri: / jaingoikoa leguisarra / gora euzkotarra...*» També em contava coses d'allà del seu poble, i d'un arbre tan gran com una casa de dos pisos. Un roure. Sí, crec que era un roure vellíssim.

I una altra paraula desconeguda, ensenyorint-se de tots nosaltres: *sucedáneo*. Més ens haguéssim estimat no haver-la sentida mai, i els xiquets ens preguntàvem per què els homes inventaven aquestes paraules o les dessoterraven per a donar-los vida novament. Les garrofes eren el sucedani del xocolate. La dacsca, el sègol, l'ordi, el mestall i fins i tot el segó, eren els sucedanis del pa candial, aquell que eixia del forn, blanc i tou per dins, amb la corfa daurada i els tallers de les vores convertits en uns reganyats o cavallonets que eren la part més bona de tota la peça. Les bledes, ben fregides amb ceba i uns pessiguets d'orenga, servien com a sucedani de les botifarres. De les corfes de les faves no recorde quina cosa feiem, però amb els mitjans, que abans es pastaven amb el menjar de les gallines o li'ls tiraven a grapats, ara s'amanien bons calderos d'arròs fadri.

El temps passava i ja no era estiu, però sentíem una calor apègalosa, que enardia els homes com un vi enverinat i els empentava a matar, a deixar-se morir ells mateixos per una causa perduda. Una calor estranyament espessa. Per això, quan ens va aplegar l'avís que venia cap el poble la *Columna de Hierro*, marcant el seu pas amb un reguer de foc i de mort, pegàrem a fugir. No sé com vam poder acon-

seguir el salconduit que ens demanarien al control del Mascarat i als que n'hi havia a l'entrada i l'eixida de tots els pobles. Vam dir que mon pare estava molt malalt i volia morir-se a ciutat. A Miquel el Pelut li diguérem tota la veritat, però malgrat això va voler dur-nos en el seu auto.

Quan arribàvem al Collado va passar per damunt de nosaltres una esquadrilla d'avions. Primer ens vam esglaiar, pensant que eren *pavas* que venien a descarregar sobre la carretera, però tot seguit els meus germans començaren a dir: «*son Katiuskas y Chatos y Moscas, son de los nuestros*». I ma mare, com si parlàs amb ella a soles, reguetia una vegada i altra: «*Dios mio, ¿hasta dónde hemos de llegar?*», perquè es veu que no es podia avenir del fet que els seus fills diguessen *nuestros* als avions que ella considerava enemics.

Jo mirava els avions, com s'en-dinsaven per damunt del Penyal d'Ifac, per damunt de la mar, i podia escoltar el soroll dels motors, com si cadascun tingués dintre seu un cor patint. I quan ja no es veien

ni com a puntets negres escampats per sobre la blavor del cel, encara sentia l'estranya amargor d'aquell batec.

Després vaig oblidar-me dels avions i pensava en totes les coses que vam haver de deixar car, llevat de les joies de ma mare, no portàvem ni una muda. Les joies repartides en uns mocadors, i els mocadors ben lligats, i ella i la cuinera i les monges-dona alçant-se'ls dins del si. Jo també volia dur un farcelllet d'aquells, però totes es reien de mi, i la cuinera va dir que encara era xicoteta, i havia d'aguardar a tenir un tossalet a cada banda del pit perquè se'm fes al mig el regueró del si.

Tantes coses com ens deixàrem darrere, tantes coses perdudes, i ara tan sols recorde la caseta de les nines, el cavallet de cartó, la pilota gran, aquell tren amb túnels al mig de la via i poblets i arbres als costats, les barquetes de vela... perquè, a l'igual dels altres xiquets de la guerra, els meus germans i jo mai més no tornàrem a tindre joguets.

